

Filozofija na prepihu: Logično-aporična dimenzija Uletove misli

Sebastjan Vörös

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

Povzetek

V prispevku obravnavam, razdelam in razširim (samo)presežno 'filozofijo prepisnosti' oz. 'vmesnosti', ki je (implicitno) prisotna v filozofski misli Andreja Uleta. Pri tem se osredotočim zlasti na logično-aporično dimenzijo Uletove filozofije, kjer izgradnji vsakokratnega logično-metafizičnega modela oz. sistema sledi njegovo spodbitje in preseganje. Ključne vloge v tej dialektiki ne igrata ne izgradnja ne rušenje – ne konstrukcija ne dekonstrukcija –, ampak ravno *zalet vmesnosti*, ki se zgodi ob uvidu v brezpotje (molk) in sočasen pričetek izgradnje novega sistema/modela (beseda). Ule se pri tem navdihuje pri silno raznorodnih mislecih (Nāgārjuni, Kierkegaardu, Wittgensteinu itd.), ki jih vse družijo nagnjenje k nenehnemu 'zaletavanju ob meje jezika', tj. poskus, da bi se na mejah racionalne govornice in pojmovne misli dotaknili transracionalnih korenin govornice in udejanjili eksistencialno misel. Filozofija se v tej luči kaže kot *igra* – a igra z *globoko eksistencialno razsežnostjo* in ne bivanjsko prazno postmodernistično poigravanje z besedami. V srži ji gre za izgradnjo provizoričnih jezikovnih shem, ki so glede na konkretno historično danost zmožne slušatelja nagovoriti, a ga obenem s tem, ko ga napotujejo na lastne meje, osvobajajo eksistencialnih spon in omejitev. Kot taka 'filozofija prepisnosti' zahteva sovpadanje teorije in prakse: 'vmesnosti' ni dovolj samo misliti, ampak jo moramo tudi živeti.

Ključne besede: aporija, govornica, molk, nedvojiška filozofija, filozofija vmesnosti, teorija in praksa

Philosophy of In-Betweenness: The Logico-aporical Dimension of Ule's Philosophical Thought – Abstract

The article portrays the (self)transcending 'philosophy of in-betweenness' that is implicit in some areas of Andrej Ule's philosophical thought. Specifically, it focuses on the logico-aporical dimension of Ule's philosophy: on an ongoing dialectical process, in which the construction of a given logico-metaphysical model or system is followed by its undermining and transcendence. The emphasis in the dialectic is neither on construction nor on destruction, but rather on *the impetus of 'in-betweenness'* which accompanies the insight into the aporetic 'impasse' (*silence*) and the corresponding development of the new model/system (*word*). Ule draws his inspiration from a wide variety of thinkers (Nāgārjuna, Kierkegaard, Wittgenstein, etc.), who all share the seemingly insatiable drive of 'running up against the limits of thought', i.e. of getting to the limits of rational language/thought and embodying its transrational/existential roots. Philosophy, then, is akin to a game – but a game with deep existential import, and not

merely existentially vacuous tinker-toying with words: it erects provisional linguistic frameworks that are capable of grabbing the reader's/listener's attention, yet – by pointing to, and moving beyond, their utmost limits – it also sets the reader/listener free from their existential bounds. As such, the 'philosophy of non-duality' demands a coincidence of theory and practice: it is not enough to think the 'in-betweenness', one has to live it as well.

Keywords: aporia, speech, silence, non-dual philosophy, philosophy of in-betweenness, theory and practice

»Ti, ki verjamejo v substancialnost, so kot krave;
oni, ki verjamejo v praznino, so še hujši.«
(Saraha, 8. stol.)

O (samo)preseganju, prvič

Veličina nekega misleca se kaže vsaj v dvojem: (i) zmožnosti, da preči spore in razhajanja, ki hromijo disciplino, znotraj katere deluje, in (ii) zmožnosti, da v nekem smislu – v svojih najboljših trenutkih – z lastno mislijo preseže celo samega sebe. V krajši razpravi, ki sledi, bom poskušal pokazati, da temu dvojnemu kriteriju zadostijo vsaj nekateri vidiki večplastne filozofije Andreja Uleta. Prvič, čeprav je Ule marsikomu znan prvenstveno kot *analitični* filozof, je takšna oznaka problematična, če ne celo zavajajoča, saj njegov obsežni opus odraža globoko poznavanje in ustvarjalno rabo najrazličnejših filozofskih tradicij in avtorjev. In čeprav nedvomno drži, da je Ule *izhajal* iz analitične tradicije in se je v svojem strokovnem delu ukvarjal pretežno z vsebinami, ki so v nepovedni delitvi na analitično in kontinentalno filozofijo veljale za branik prve (logika, filozofija jezika, filozofija znanosti in spoznavna teorija), pa je zlasti za njegova poznejša dela značilna izrazito *postanalitična* in *interkulturalna* naravnost. Tako denimo ni redko, da v isti razpravi vidimo, kako Frege, Dennett in Nagel vstopajo v dialog s Hartmannom, Husserlom in Heglom na eni ter Nāgārjuno, Śāṅkaro in Dōgenom na drugi strani (Ule, 2008; 2015a; 2015b). Kreativno preseganje zastarelih razprtij in razhajanj, h kateremu pozivajo številni sodobni avtorji (npr. Dan Zahavi, Markus Gabriel itd.), je pri Uletu, vsaj v njegovi poznejši filozofiji, *pred*-postavljeno, tj. postavljeno v *sámo* filozofsko izhodišče: ne obstajata dve tradiciji – obstajata le *dobra* in *slaba* filozofija. V tej luči postane še toliko bolj povedno Uletovo dobro znano, domala vseživljenjsko navdušenje nad Wittgensteinom, avtorjem, ki ne le da si ga lastita obe 'zahodni' tradiciji, temveč se je v zadnjem času izkazal kot primerno izhodišče za konstruktiven dialog z nekaterimi tokovi v 'vzhodni' filozofiji.

Omemba Wittgensteina pa nas že privede k drugi točki, namreč ugotovitvi, da je za Uletovo filozofsko misel značilno nenehno (*samo*)preseganje, in sicer tako na zavestni kot nezavedni ravni. *Zavestno* (samo)preseganje je tesno povezano z Uletovim črpanjem

navdiha pri avtorjih, kot so Kierkegaard, Nāgārjuna in Wittgenstein, ki jih vse družijo nenehno »zaletavanje ob meje jezika«, tj. poskus, da bi se na mejah *racionalne* govornice in *pojmovne* misli dotaknili *transracionalnih* korenin govornice in udeležili *eksistencialno* misel. Hkrati pa je Uletovo (samo)preseganje v nekem smislu *nezavedno*, saj se zdi, da njegova misel marsikdaj 'prehiti' samo sebe: čeprav že omenjeno »zaletavanje ob meje jezika« v njegovi filozofiji vseskozi igra pomembno vlogo, ostaja nesistematično, nedodelano ali bolje – *omahljivo*. V nekem oziru se zdi, da Ule ostaja *razpet* med gradnjo in rušenjem, pri čemer ta razpetost ni vselej nasledek načrtno (metodološke) *razprtosti*, temveč vsaj občasno daje vtis osebne (eksistencialne) *razdvojenosti*.

Namen tega prispevka je tako med drugim zagrabititi modroslovnega bika, ki ga je porodila Uletova misel, čvrsto za roge in pokazati, katere miselno-bivanjske globine se razpirajo ob njegovem topôtu. Pri tem bom izhajal iz nekaterih Uletovih manj znanih spisov, zlasti iz *Razumnega govora in mističnega molka* (2013) in *Zaletavanja v paradoks pri Wittgensteinu in Kierkegaardu* (2014), ki nudita dobre nastavke za razmislek o (samo) presežnih razsežnostih filozofije.

Preden se lotimo dejanskega pretresa, pa se za hip pomudimo ob še eni pomenljivi vzporednici z že večkrat omenjenim Wittgensteinom. Videti je namreč, da je status, ki se drži omenjenih besedil med Uletovimi bolj ortodoksno-analitičnimi kolegi, podoben statusu, ki si ga je zadnjih nekaj strani *Logično filozofskega traktata* (LFT) prislužilo med Wittgensteinovimi zgodnjimi interpreti. Če že niso povsem prezrta, pa so praviloma sprejeta z rahlim nelagodjem – ah, vsi imamo svoje *razvade* in *posebnosti*: Kepler je imel svoja platonska telesa, Newton alkimijo, pa naj imata še Wittgenstein in Ule svojo mistiko! Šlo naj bi torej za nekakšne zabavljive *odklone*, ki sicer mečejo nekoliko čudnaško luč na Uletovo 'resnejše' delo, a so sami po sebi brez globljih filozofskih implikacij. Menim, da je takšno stališče zmotno: tako kot Wittgensteinove izjave o mistiki niso le sad nepremišljene vznesenosti, temveč ponujajo ključ za pravilno razumevanje narave in namena celotnega LFT, je tudi 'duhovno-mistični' del Uletovega kanona nepogrešljiv za pravilno razumevanje njegovih logično-spoznavnoteoretskih besedil.

Med molkom in besedo: človek kot bitje na prepihu

Ena od rdečih niti, ki se vijejo skozi Uletovo filozofijo, je vztrajno preizpraševanje *mejá jezika in misli*: kako v jeziku zastaviti in odgovoriti na vprašanje o mejah izrekljivega, kako z mislijo premeriti meje misljivega? Wittgenstein je v enem od svojih znanih pomenkov s člani Dunajskega kroga tovrstno zadevanje racionalnega jezika ob lastne pogoje možnosti označil kot »nagnjenje k zaletavanju ob meje jezika«: »Vzemimo npr. čudenje, da kaj obstaja. Tega čudenja ne moremo izraziti v obliki vprašanja in nanj ne moremo odgovoriti. Vse, kar bi lahko dejali, je *a priori* goli nesmisel. In vendar se *zaletavamo ob meje jezika*.« (v Waismann, 1984: 68; moj poudarek).

Tovrstni zaleti so tesno povezani z vprašanjem o naravi in vlogi filozofije, odgovori nanje pa so igrali pomembno, če ne kar odločilno vlogo v razdoru, ki je v prvi polovici dvajsetega stoletja razdvojil telo zahodne filozofije. So meje filozofske govornice meje racionalnega diskurza? Je filozofska misel prvenstveno racionalna (torej logična) misel? Ne gre toliko za to, *ali* igra racionalni diskurz *kakršno koli* vlogo v filozofiji – glede tega je *večina* filozofov na tej *in* oni strani ločnice, najsi nekateri ob tem še tako zavijajo z očmi, enotnega (pritrilnega) mnenja –, temveč prej za to, kako *daleč* seže njegov domet in kako *globoko* more prodreti njegov vpliv. To je polje, na katerem so lomili kopja že Hume, Kant in Hegel, pozneje pa – v znameniti seriji medsebojnih zbudljajev – Carnap, Cassirer in Heidegger, toda zemlja, čeprav dodobra prepojena z modroslovno krvjo, ostaja pusta in kliče po obdelavi.

A pri vsem tem ostaja nesporno vsaj tole: filozofija se udejanja *v* govornici in *skoznjo*. Kakor koli že pojмимо samo naravo govornice, kakršen koli že je naš stav do njenega odnosa z (racionalno) mislijo in tega, do kod seže in kaj more izraziti, *filozofiranje* – tudi filozofiranje o *naravi* govornice – *se godi v govornici*. In kot tako se po eni strani – z ozirom na to, kar ga z vsemi preostalimi jezikovnimi dejavnostmi (mitologija, pesništvo, znanost¹) *povezuje* – pokorava njenim primordialnim ritmom, njenim plimam in osekam; po drugi strani pa je – z ozirom na to, kar ga od preostalih jezikovnih dejavnosti *ločuje* – poklicano te prvobitne ritme misliti in ubesedovati. Toda – *kako* se tega lotiti, ne da bi omenjeni klic že v osnovi zatrl (in jezik preprosto privzeli kot neprekoračljivi horizont smiselnosti), ali nanj odgovorili z nerazumljivim blebetom (in jezik naredili za lutko naših vsakokratnih idiosinkrazij)?

Ule se na klic odzove z orisom najosnovnejše ravni izrekanja, neizbrisne *dialektike med besedo in molkom*: »Molk rodi govor. Govor rodi molk. Govor rodi besede skozi molk, molk rodi molk skozi govor« (Ule, 2013: 76).² Mreža govornice se vseskozi razgrinja na ozadju nerazdružljivega prepleta besede in molka – je torej že v sami osnovi preprežena z rekljivostjo in nerekljivostjo, ki druga drugo medsebojno omogočata. Vendar pa omenjena vidika nista polarni nasprotji, med katerima govornica vznika kot spravna gesta, temveč sta sprijeta v tesno sprepletano organsko tkivo – kljub svoji *drugosti* sta si *neizmerno blizu*. Nobeden si ne lasti primata (ne v historičnem ne v ontološkem smislu), nobeden ni upravičen do absolutne samobitnosti, hkrati pa nista nikoli zlita v eno, njun (so)utrip nikoli scela ne sovpadе: v molku pozvanja beseda, v besedi šepeta molk.

1 Dejstvo, da jih omenjam v isti sapi, še ne pomeni, da jim pripisujem enak epistemski status (daleč od tega). Na tej točki je pomembno zgolj to, da se na najgloblji ravni – kot domene ali sfere rekanja – vsa pokoravajo temeljnemu utripu govornice.

2 Ule je v svoji terminologiji nekoliko nenatančen: če 'govornico' včasih prikazuje kot tisto, kar vznika iz dialektike med 'besedo' in 'molkom', pa jo drugič preprosto izenači s prvo (in/ali 'jezikom') in protipostavi drugemu. Sam bom poskušal v razpravi dosledno slediti naslednji klasifikaciji: 'govornico' razumem kot celotno paletto (samo) izrazno-sporazumevalnih dejavnosti, ki so tako verbalne kot neverbalne narave in torej zajemajo tako jezikovne/lingvistične ('beseda') kot nejezikovne/nelingvistične ('molk') prvine. Po tem pojmovanju se govornica poraja iz sozvočij 'besede' in 'molka' ter je ni mogoče zvesti na zgolj eno komponento te neskončne dialektike.

In vendar je Ule v svojem orisu za *spoznanje* prekratek: kakor da bi ga obleka modroslovca, ki jo je moral nositi vsa ta leta, obtežila do te mere, da ga njegova izvajanja vselej prekucnejo *na stran besede*.³ Tako denimo izrecno izpostavi, da »ni *zadnjih besed*, ki bi jim sledil le molk«, in da »ni *prvih besed*, pred katerimi bi bil le molk«, temveč vsak molk, ki pred- ali po-hodi besedi, že »naznačuje prikrito, *molčečo besedo*, *molčečo misel*« (Ibid.). In nadalje, da je »molk vse kaj drugega kot odsotnost jezika« in da gre vselej že za »molk v jeziku«. Celo mistični molk »ni molk zunaj jezika, zunaj govora«, saj nas ravno »govor in jezik privedeta do njega« (Ibid.: 90). Do te točke je Ule v svoji izpeljavi dosleden, tukaj pa miselni korak klecne: umanjka namreč sorodna refleksija o hrbtni (senčni) strani polja govorice. Kakor ni prve in končne besede, tako ni niti prvega in končnega molka – vsaka beseda je uglasena na *utrip tišine*, je v nekem smislu *ubesedeni molk*. In nadalje, kakor molk ni odsotnost besede, ampak molk-v-besedi, tako tudi beseda ni odsotnost molka, ampak *beseda-v-molku*: če je tudi najtemnejši mistični molk zapisan besedi, saj nam ga le-ta lahko predoči, pa je tudi najjasnejša filozofska ali znanstvena beseda zavezana molku, saj se iz njega pne in se v njem poraja.

Toda če je Ule v svoji refleksiji le za las zgrešil nakazano 'vmesnost', če ga je razmislek pahnil iz krhkega ravnotežja 'ne-dvojiškosti', pa že čez nekaj vrstic *njegova misel prebiti samo sebe* in postoji v zgoraj očrtani *sorodnosti-v-raznolikosti*:

[Beseda] in molk pripadata biti človeka. Dejal sem [beseda] in molk, ne samo eden od njiju. Le oba skupaj *v nedokončljivi igri besed in molka* sta zadevi [govorice]. Prav zato ne moreta niti [beseda] niti molk opisati, izreči naše biti, temveč se ta kaže *skozi njuno nenebno diskurzivno igro*. (Ibid.: 91; moji poudarki)

Skozi to neodjenljivo igro med besedo in molkom se namreč razodene, da je človek kot *bitje govorice* v najgloblji instanci *bitje na prepihu*, bitje, skozi katerega brijejo vetrovi molka-v-besedi in besede-v-molku.

Med eksaktnostjo in avtentičnostjo: filozofija 'prepišnosti'

Vse kaže, da so ob to 'prepišnost' trčili vsi filozofski tokovi dvajsetega stoletja. Obnjo je trčila analitična filozofija v svojih najboljših ali vsaj najiskrenejših trenutkih, ko se je ovedla dvojiških pasti, v katere nas rade zapletejo strukture jezike. Obnjo je trčila fenomenologija, ko je poskušala na različne načine pojmiti in ubesediti nedvojiškost, ki preči tradicionalne razdore znotraj človekove biti (um/duh, zunaj/znotraj itd.). Obnjo sta trčili dandanes malo znani konstruktivistična filozofija in kibernetika drugega reda, ko sta se ovedli neizbrisljivih paradoksov, ki se porajajo v samonanašalnih sistemih. In ker

3 Bodimo pozorni: ni problematično to, da – kot filozofi – *začnemo* pri besedi; problematično je, če tudi *končamo* pri njej (in *ne* pri dialektiki med besedo-v-molku in molkom-v-besedi). Za nekoga drugega, ki bo nemara začel pri molku (gl. predzadnji razdelek o odnosu med filozofijo in mistiko), velja podobno: tudi on ne sme obsedeti v tišini, temveč mora prek soočenja z besedo pristati v prepišni govoric *med* obojim.

se rado primeri, da soočenje z 'neulovljivim' spremljata osuplost in jecljanje, nemalokrat slišimo, da je filozofija dvajsetega stoletja filozofija v krizi. Toda to ne drži povsem: prej gre za to, da so napokale stene starih metafizično-epistemoloških stavb in so skozi zaveli vetrovi, ki v nas vzbujajo spoznavno-bivanjski nemir. Filozofija dvajsetega stoletja je filozofija, ki se je zastrmela v brezno in se sedaj ne zna otresti tesnobne vrtočlavičice, ki jo je ta pogled vzbudil v njej. Filozofija dvajsetega stoletja je *filozofija na prepibu*.

Toda 'prepišnost' ne pomeni nujno krize. Postavitev enačaja med prvo in drugo je mogoča le toliko, kolikor vztrajamo pri krčevitem, ali bolje – *zakrčenem* upiranju okoliščinam, v katerih smo se znašli: dokler grabimo za starimi oporišči in hlastamo za minulimi pôroki, se nam bo prepišnost zdela kot nekaj, kar nam je bilo naloženo kot breme, ki se ga moramo znebiti, in ne kot nekaj, kar nam je bilo podarjeno kot priložnost, ki jo moramo do kraja za- in iz-živeti. Filozofija dvajsetega stoletja je tako poklicana *misliti in živeti 'prepišnost', v kateri se je znašla*, poklicana je narediti miselno-eksistencialni prostor za (spregledano) *vmesnost*, ki preči stare metafizično-epistemološke antagonizme. To pa med drugim pomeni tudi narediti prostor za *novo govorico* – govorico, ki bo 'besedila molk' in obenem 'molčala besedo'.

Z veliko mero previdnosti bi lahko zatrdili, da je bila ena od ključnih težav, ki so pestile najrazličnejše poskuse mišljenja 'vmesnosti' v filozofiji dvajsetega stoletja, ta, da vzpostavitev 'govorice prepišnosti' ni nikoli prerasla na raven disciplinirane, metodične refleksije. Bilo je sicer veliko *nastavkov* zanjo, ki pa so bodisi (nehote) zdrknili v to ali ono skrajnost bodisi so ostali nedodelani (na ravni programatskih osnutkov). Zgodnji Wittgenstein se je npr. s prepišnostjo soočil tako, da *jo je izrinil v polje molka*: ker v LFT hrbtenico govornice tvori (dvojiška) logika, se lahko (nedvojiško) 'mistično' (po)kaže zgolj na njenih mejah, v njenih razpokah. V domeno prepišnosti lahko vstopimo le tako, da govorico, pojmovano kot domeno racionalne besede, napnemo do skrajnih meja, in ko je tik na tem, da počí, pokažemo neizrekljivi (mistični) 'onstran', iz katerega se poraja. Do konca domišljena racionalna beseda se tako iz-pne v eksistencialni molk: »Moji stavki nudijo pojasnitev s tem, da jih bo tisti, ki me je razumel, na kraju spoznal za nesmiselne, ko se bo skozi njih – na njih – povzpел iz njih. (Mora tako rekoč odvreči lestev, ko je splezal po njej.)« (Wittgenstein, 1976: 6.54)

Po drugi strani pa je denimo fenomenologija poskušala prepišnost *vpeti v polje besede*, in sicer bodisi z razširitvijo pomena določenih tradicionalnih izrazov – npr. 'zavest', 'ego' in 'subjektivnost' (Husserl), 'telo' in 'meso' (Merleau-Ponty) – bodisi z uporabo nove, filozofske neobremenjene terminologije – npr. z novotvorjenkami na gosto prepreženo Heideggerjevo mišljenje biti. S takšnega gledišča se beseda rojeva v razpokah izkustveno-bivanjskega molka, v najglobljih, komajda izgovorljivih globočinah fenomenološke *epoche*: vsak govor je vselej že (besedni) *od-govor* na (molčeci) *na-govor*, vsak izraz je poskus ubeseditve neizrazljivega.

Če torej zgodnji Wittgenstein '*molči besedo*', pa fenomenologija '*besedi molk*'. Seveda moramo nemudoma poudariti, da je naš prikaz izjemno poenostavljen: ne le da so vsi

omenjeni avtorji že v izvornih zastavitvah vsaj posredno tematizirali tudi manjkajoči vidik (Wittgenstein 'besedovanja molka', Husserl, Merleau-Ponty in Heidegger pa 'molčanja besede'), temveč so se *prav vsi* – tudi Husserl – kaj kmalu ovedli asimetričnosti in posledično neustreznosti svojih prvotnih rešitev ter se lotili iskanja odgovorov, ki bi jih pomaknili bližje eksplicitnejši tematizaciji 'vmesnosti' (Wittgensteinove 'jezikovne igre' in 'življenjske oblike', Husserlov 'življenjski svet', Merleau-Pontyjeva 'kiazma' itd.).

Ravno spričo nezadostnega poudarka na 'vmesnosti' pa sta bila oba prikazana pristopa deležna svojiskih odklonov. Če molk izrinemo na obrobje besede, se lahko zgodi, da znanosti, vede in vsa preostala besedi (*logosu*) zapisana 'slovstva' (psiholo*gija* kot duše-*slovje* ipd.) nanj preprosto pozabijo; če pa besedo docela prepojimo z molkom, se lahko zgodi, da se naša govorica, kot se je to zgodilo nekaterim orto-heideggerjancem in/ali hiper-derridajevcem, prelevi v komajda razumljivo žlobudranje. V prvem primeru je prepisnost zatrta *v imenu eksaktnosti*, v drugem *v imenu avtentičnosti*; prva jo pozabi, druga odblebeta. Toda kakor 'eksaktnost' ne pomeni nujno najbolj *natančne*, pa tudi 'avtentičnost' ne pomeni nujno najbolj *pristne* govornice. Obe slepita: prva z jasnostjo metode, druga s temotnostjo iracionalizma; prva pogled utesnjujoče omeji, druga ga do obisti razprši.

Med logiko in aporijo: filozofija kot igra

Če se sedaj znova vrnemo k Uletovi filozofiji, vidimo, da se v njenem nenehnem, četudi mestoma nestanovitnem in opotekajočem se soočanju z mejami razuma in jezika odraža goreča želja po preseganju očrtanih skrajnosti: zadušljive jasnine eksaktnosti na eni in razpuščene tmine avtentičnosti na drugi strani. To preseganje pa je, kot izpostavi Ule, mogoče samo skozi »nedokončljivo *igro* besed in molka«, skozi »živi jezik«, ki nam »posreduje bit in odnos do biti« (Ule, 2013: 91; moj poudarek). Še več, živa govorica kot tisto, kar nam posreduje bit in odnos do biti, je *moment te biti same*, v njej »se bit posreduje sama sebi«, saj se sicer »ne bi mogli *igrati z jezikom, govorom in molkom*, ne bi bila mogoča umetnost, zlasti ne poezija« (*Ibid.*; moj poudarek). Na tej točki se Ule še najbolj približa eksplicitni tematizaciji prepisnosti, ki mu tako neusmiljeno diha za ovratnik in ga peha do skrajnih meja rekljivosti in misljivosti:

Bit tu seveda pomeni tako 'da je' kot 'da ni' – je logični prostor obeh, zato je vsak odnos do biti obenem tudi odnos do nebity in obratno. [...] Bit in nič se torej srečujeta v odnosu ljudi do biti. Ta odnos je nujno ambivalenten in paradoksalen, zato je logični prostor nebity prostor paradoksa, torej tudi prostor preseganja logike, preseganja jezika in mišljenja. (*Ibid.*)

Prepisna (nedvojiška) govorica je odraz *prepisne (nedvojiške) ontologije* – je tisto, kar ji podeljuje teksturo, a hkrati iz nje vznikata: v igri med besedo in molkom se odraža in udejanja igra med bitjo in ničem. Govorica vmesnosti se lahko poraja samo na horizontu ontologije vmesnosti: da bi ohranila posluš za na-rek (ne)biti, mora biti mračna, ne da bi

bila mračnjaška; da bi mogla (ne)bit iz-reči, mora osvetljevati, ne da bi slepila. Ali drugače: biti mora pristna, ne da bi zdrknila v razpršeno 'avtentičnost'; biti mora rigorozna, ne da bi klonila pred udušljivo 'eksaktnostjo'.

Poti do takšne govorice in ontologije je več – ta, ki jo v svojih poznejših delih ubira Ule in ki se ji bomo nekoliko podrobneje posvetili v nadaljevanju, je le ena od možnih. Kot rečeno, so metodološki nastavki zanjo pri Uletu zvečine nesistematični in jih najdemo razpršene po različnih besedilih, še najbolj pa pridejo do izraza v njegovem načinu pristopa k filozofiranju. Tega bi lahko označili kot poskus udejanjanja *logično-aporične dialektike*, tj. dialektike, ki jo označuje bržkone neskončen proces, v katerem izgradnji logično-metafizičnega modela ali sistema, uglaščenega na ritme specifičnega historičnega (družbeno-kulturnega) konteksta, sledi zaletavanje ob njegove skrajne meje in – ob pogledu na brezpotna brezna, ki se ob tem razprejo pod nogami razuma – njegovo eventualno preseganje. Ključne vloge pri tem ne igrata ne izgradnja ne rušenje – ne konstrukcija ne dekonstrukcija –, ampak ravno *zalet vmesnosti*, ki se zgodi ob uvidu v brezpotje (molk, nič), in sočasen pričetek izgradnje novega sistema/modela (beseda, bit). (So)utripanje besede in molka postane tako ubrano s (so)utripanjem biti in nič, oba pa sta uglašena na melodijo prepisnosti.

V (samo)presežni Uletovi misli – misli, ki tako rada ubeži sama sebi – se filozofija kaže kot *igra* – igra z globoko bivanjsko razsežnostjo, ki pa ni istovetna bivanjsko izpraznjenemu poigravanju z besedami. V srži ji gre za izgradnjo provizoričnih jezikovnih shem, ki so glede na konkretno historično danost zmožne slušatelja nagovoriti, a ga obenem s tem, ko ga napotujejo na svoje meje, osvobajajo lastnih spon in omejitev. Kar Ule pove za Wittgensteina in Kierkegaarda, potemtakem velja tudi za njegovo filozofijo, namreč da moramo neodjenljivo nagnjenje k zaletavanju ob meje jezika v njej razumeti v kontekstu razreševanja avtorjevega eksistencialnega položaja:

Nemočno zaletavanje v absurd se v tej optiki izkaže za nujno posledico določene- ga pogleda na jezik in življenje, namreč pogleda, ki v življenju in jeziku vidi zgolj sosledje dogodkov in opisov dejstev ter spregleda, da imajo določeni dogodki in izjave pomen, ki se *pokaže* šele tedaj, kadar te dogodke *ovrednotimo* glede na *celoto nekega življenja ali svetovnega poteka* in te izjave spremljata celostni način življenja in celostno stališče do sveta. (Ule, 2014: 180)

V ušesih tistega, ki nima posluha za molk, bo okamenela vsaka beseda – zato je nujno, da jo napnemo do skrajnih meja, da se razpoči v tišino brezpotja; v duhu tistega, ki črti besedo, pa bo okamenel vsak molk – zato je nujno, da ga presvetlimo z glasom logike. Govorica ne sme biti prikrajšana ne za eno ne za drugo, ne za besedo ne za molk: kakor hitro okameni v besedo, postane algoritem in izgubi zmožnost prisluškovanja nič; kakor hitro utone v molku, postane blebet in preneha izgovarjati bit. Samo tako je mogoče *v molku in besedi udejanjati »celostni način življenja«, »celostno stališče do sveta«.*

Med mistiko in metafiziko: o (samo)preseganju, drugič

Toda kaj pomeni, da moramo zaletavanje ob meje jezika razumeti v eksistencialnem kontekstu? Da bi to postalo razvidneje, pojdimo še korak naprej in si oglejmo opisana ekstrema nekoliko поблиže. Izkaže se, da sta si kljub vsem površinskim nasprotjem v nekaterih ozirih veliko bolj podobna, kot se sprva zdi. Ena od točk, ki družijo 'malikovalce besed' in 'malikovalce tišine', so *neizsanjane sanje o temelju oz. podstati*. Če prvi, zaslepljeni s sijem eksaktnosti, spregledajo temno ozadje, na katerem se ta sij izrisuje, pa drugi, opiti od črnega vina avtentičnosti, bežijo pred še tako blagimi žarki svetlobe. Če se prvi v iskanju varnega pristana *objektivnosti* radi spogledujejo z racionalizmom in scientizmom, pa se drugi s poudarjanjem neizbežnosti *subjektivnosti* zatekajo k relativizmu in nihilizmu. *Ukročena govorica* je odraz *ukročene ontologije*: malikovalci besede grabijo za (popredmeteno) bitjo, malikovalci molka za (popredmetenim) ničem. In čeprav oboji poudarjajo, da njihova govorica stoji na pogorišču subjekta, pa ravno krčevita objektivacija priča, da so oboji še kako ujeti v njegovo kletko. Kjer je namreč *pred-met*, je tudi *tisti nekdo, ki meče predse* – tisti preganjeni *samo-stalnik*, ki mu je filozofija dvajsetega stoletja že ničkolikokrat brala osmrtnico, a se je nato vedno znova znašla v njegovem primežu.

Težava, ki jo vidim, je, da je zahodna filozofija v dvajsetem stoletju ostala zvečine ne le *teoretska*, temveč pogosto tudi *sterilno akademska* veda: čeprav je o pasteh subjektivnosti in nujnosti njenega preseganja veliko pisala, je to preseganje le redko poskušala *sistematično udejanjiti* na ravni *prakse*. S tem pa ne mislim (vsaj izključno oz. prvenstveno ne) *politične* prakse – različnih teoretsko (ideološko?) pogojenih političnih akcij, ki so se kljub deklariranemu svetovljanstvu in solidarnosti izkazale za izjemno ozkoglede in trdosrčne –, ampak antični ideal filozofije kot *načina življenja*. Preprosto ni dovolj, da subjektivnost presežemo na ravni predmeta, dokler ostane določujoč dejavnik našega *modus vivendi*. Da bi *ново гледище* (nov konceptualni okvir) postalo *ново stališče* (nova življenjska oblika), ni dovolj samo *misliti* drugače, ampak drugače tudi živeti.

Ko pravim, da je filozofija vmesnosti s svojim logično-aporičnim zaletavanjem ob meje jezika brezšivno vpeta v eksistencialni horizont – da iz njega vznikata in v njem izzveneva –, s tem mislim, da omogoča *dvostransko samo-preseganje*: poleg preseganja vsakokratnega miselno-jezikovnega sistema (*pred-meta*) omogoča še sočasno preseganje njegovega molčечеge sidrišča (*pod-stati*). V že omenjenem zaletu vmesnosti pride do so-utripa subjektivnosti in objektivnosti, v njem se razkrijeta so-porojenost in so-določenost mene (notranjosti) in drugega (zunanosti). Filozofija vmesnosti je v tem oziru polnokrvna *anarhična* filozofija – filozofija brez temelja (*arhe*), brez trdnih tal, na katerih bi lahko (po)stala –; hkrati pa je to filozofija, v kateri teorija nujno sovпада s prakso. Prav to je ozadje, na katerem moramo motriti dve Uletovi dolgoletni in na

videz protislovni ljubezni: logiko in budistično meditacijo. Dozdevna protislovnost izgine – ali bolje, postane *smiselna* –, če vzamemo v obzir pravkar povedano: filozofija vmesnosti zahteva sovpadanje teorije in prakse, je *mišljenje in življenje* prepisnosti.

Dejali smo: breztalna govorica kot igra besede in molka je brezšivno vpeta v tok življenja. Da bi se ognili morebitnim nesporazumom, pa velja poudariti, da eksistencialni horizont *ni* nek *nov*, *od govorice ločen temelj*. Govorica je resda odraz človekove (ne)biti, a nam je slednja, kot smo videli, hkrati posredovana v in po njej. To pomeni, da govorica *ni* zgolj *nosilec* že vnaprej izgotovljenega (notranjega) pomena – medij, ki posreduje pomenske atome, iztaknjene iz naše duševnosti –, hkrati pa *ni* poslednji in brezprizivni *tvorec* (zunanjega) pomena – projektor, ki v podivjanem plesu označevalcev in označen- cev ustvarja svet. (Ne)bit kliče h govoric in se v njej udejanja; a ker se vselej udejanji na specifičen način, so ton, barva in tekstura vsakokratnega klica vselej nekoliko drugačni in pozvanjajo na svojstven način. Kakor molk in beseda, tako tudi (ne)bit in govorica: kljub organski prepletenosti nikoli scela ne sovpadeta. Vsak preplet se zgodi v razkoraku; vsak razkorak v prepletu.

Filozofija vmesnosti tako odpira vrata plodovitemu dialogu s še eno 'breztalno' tradicijo, ki pa se je eksistencialne prepisnosti lotila z druge – praktične – strani, namreč *mistiko*. Ta tradicija, ki je, kadar ni docela prezrta, praviloma položena v Prokrustovo posteljo in tam deležna bodisi mitizacijskega natezanja ali demonizacijskega krčenja, gradi na *konkretnih* (kontemplativnih, meditativnih itd.) *tehnikah samopreseganja*, ki pomagajo nedvojiškost *udejanjiti*. Zanimivo je, da se mistika pri iskanju ustrezne govorice prepisnosti sooča s podobnimi težavami kot filozofija, a ker v nasprotju s filozofijo, ki je prvenstveno zapisana besedi, vanjo vstopa s polja molka, imajo te težave svojstveno dinamiko (za več o tem glej Vörös, 2014). Filozofija vmesnosti s svojo prepisno govorico kot igro besede in molka pokaže, da je 'šolniška' razlika med filozofom kot 'bitjem besede' in mistikom kot 'bitjem molka' zgolj razlika v poudarku, ne pa 'v stvari sami'. Opozarja na *pragmatičnost* vseh tovrstnih razmejitvev, ki so sicer lahko koristen orientir po življenjskih prostranstvih, a so v zadnji instanci *kontingentne*. Ali kot to misel lepo izrazi Ule:

Mistični Nič, filozofsko, pa tudi pesniško Neizrekljivo dejansko presega(jo) tako [besedo] kot molk, prav zato lahko živi z obema in v obeh, vendar [beseda] in molk tega Niča, tega Neizrekljivega nikoli ne zajameta. Kar nam preostane na poti jezika, je vztrajno usmerjanje govora v stran od njunih utečenih poti, v stran od strastne vezanosti govora na samopredstavitev subjekta, na vladanje nad predmeti, mislimi in željami, v stran od prav tako strastne vezanosti molka na odsotnost, umik, nemoč. Namesto utečenih poti jezika se tiho razvija posluš za to, kako je biti govoreč, kako je biti molčeč. In kdaj pa kdaj se nam približa spoznanje, da je prav to *resnični govor* in *resnični molk*. (Ule, 2013: 91–92)

Za konec

V prispevku sem poskušal na kratko in v nekaj grobih potezah očrtati 'filozofijo vmesnosti', ki se izrisuje v Uletovih poznejših delih. In čeprav se večkrat zdi, da Ule v polje 'nedvojiškosti' ne vstopa (vselej?) hoté, temveč ga tjakaj vedno znova peha (samo)presežnost lastne filozofije, je nesporno, da gre za polje, ki pomembno, če ne kar usodno kroji dinamiko njegove misli in določa tako njegovo razumevanje filozofije kakor tudi njegov (miselno-praktični) pristop k njej. Še posebej zanimivo bo videti, kako mu bo v pravkar očrtani horizont logično-aporične dialektike uspelo vpeti 'mišljenje duha', s katerim se intenzivno ukvarja v zadnjih letih (prvi razmisleki so bili objavljeni v Ule (2015 a, b)): mu bo koncept duha pomagal pri eksplicitni tematizaciji prepisnosti ali bo znova zdrsnil iz nje (gl. npr. kritično refleksijo v Kordeš (2015), Markič (2015), Vörös (2015))? Toda naj bo s tem tako ali drugače, nesporno je, da vrata, ki jih je s svojo filozofsko mislijo odškrnil Ule, vodijo k vsebinam in vprašanjem, ki si nedvomno zaslužijo nadaljnje obravnave.

Za zaključek le še za hip postojmo ob morebitnem ugovoru, da je že sama ideja o govoricu prepisnosti kot dialektiki med besedo-v-molku in molkom-v-besedi pravzaprav enostranska (tj. *medialektična*), saj pomeni kapitulacijo razuma in nedopustni zdrs v mračnjaški blebet. Prvič, menim, da sta jasnost in analitičnost Uletovih nemara (naj)bolj znanih del že dovolj jasen kazalnik, da ta ugovor ne vzdrži. Ne pozabimo: za prepisnost je značilna hoja po rezilu britve med jasnostjo logike na eni in temnostjo avtentičnosti na drugi strani, kar pomeni, da *jemlje resno tako prvo kot drugo*. Ali če to povemo po wittgensteinovsko: lestev logike je mogoče odvreči šele, ko smo jo do kraja preplezali – in nič prej! Drugič – in še pomembneje –, ni vsaka govoricica, ki ni razumska, hkrati že iracionalna. Ne nazadnje tudi razum ne more utemeljiti samega sebe, pa zaradi tega še ni nujno *v navzkrižju* s samim sabo. Ali kot je to lepo ubesedil Goethe:

Velika razlika je, če stremim iz svetlobe v temo ali teme na svetlobo; ali se tedaj, ko mi jasnost ne ustreza več, skušam oviti v neko določeno zamračitev, ali pa skušam v prepričanju, da *počiva jasnost* na nekem *globokem, težko razberljivem temelju*, iz tega vedno težko izgovorljivega temelja izvleči toliko, kolikor je mogoče. (Goethe v Otto, 1993: 90)

Literatura

- Kordeš, U. (2015). »A Better Metaphor for Understanding Consciousness?«. *INDECS* 13 (4), str. 525–533. Dosegljivo na <http://indecs.eu/2015/indecs2015-pp525-533.pdf>.
- Markič, O. (2015). »Naturalism and the Experiential Perspective«. *INDECS* 13 (4), str. 534–5369. Dosegljivo na <http://indecs.eu/2015/indecs2015-pp534-539.pdf>.
- Otto, R. (1993). *Sveto: o iracionalnem v ideji božjega in njegovem razmerju do racionalnega*. Ljubljana: Nova revija.
- Ule, A. (2008). *Circles of Analysis: Essays on Logic, Mind and Knowledge*. Berlin: Lit.

- Ule, A. (2013). »Razumni govor in mistični molk«. V Vörös, S. (ur.), *Mistika in misel*, Poligrafi 18 (71–72), str. 67–91.
- Ule, A. (2014). »Zaletavanje v paradoks pri Wittgensteinu in Kierkegaardu«. V Repar P. (ur.), *Nova oikonomija odnosov: bližnjik in eksistencialni preobrat*, Ljubljana: KUD Apokalipsa, str. 180–198.
- Ule, A. (2015a). »Consciousness, Mind, and Spirit: Three Levels of Human Cognition«. *INDECS* 13 (4), str. 488–500. Dosegljivo na <http://indec.eu/2015/indec2015-pp488-500.pdf>.
- Ule, A. (2015b). »Some Reflections on the Possibility of Naturalizing the Mind«. *INDECS* 13 (4), str. 501–510. Dosegljivo na <http://indec.eu/2015/indec2015-pp501-510.pdf>.
- Vörös, S. (2013). *Podobe neupodobljivega*. Ljubljana: KUD Logos, Znanstvena založba FF.
- Vörös, S. (2015). »Mind in Nature, Nature in Mind: A Reply to Ule«. *INDECS* 13 (4), str. 511–524. Dosegljivo na <http://indec.eu/2015/indec2015-pp511-524.pdf>.
- Waismann, F. (1984). *Ludwig Wittgenstein und der Wiener Kreis*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Wittgenstein, L. (1976). *Logično filozofski traktat*. Ljubljana: Mladinska knjiga.